

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ (Γ' Λυκείου)

1. ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

Θα εξετάσουμε τη σημασία της αρχαίας ελληνικής σκέψης, αλλά και του μεσαιωνικού πνεύματος και της Αναγέννησης που έθεσαν τις βάσεις για τον επαναπροσδιορισμό της επιστήμης.

Έτσι τέθηκαν οι βάσεις για τη χειραφέτηση του ανθρώπινου λόγου από τη θεολογία και τη συστηματική οργάνωση της κοινωνικής δομής, από τον 16^ο αιώνα και μετά.

Σ' αυτό το κεφάλαιο θα **κατανοήσουμε**:

- τις ρήξεις και υπερβάσεις του ανθρώπινου πνεύματος που οδήγησαν στη «νέα» επιστημονική αντίληψη
- τη μελέτη της κοινωνίας με βάση το μεθοδολογικό λόγο που επιβάλλει το νέο επιστημονικό πνεύμα

1.1. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ από τον Πλάτωνα έως την Αναγέννηση (σελ.13-25)

Η ρήξη με την αρχαία αντίληψη περί επιστήμης δεν συντελέστηκε ξαφνικά, αλλά εξελίχθηκε αργά και μέσα από ένα κριτικό διάλογο με τη σκέψη του Πλάτωνα (4^{ος} αιώνας π.Χ.) και Αριστοτέλη (4^{ος} αιώνας π.Χ.), ώστε να κατανοηθεί ο κόσμος και η φύση.

Πλατωνική άποψη

- υπάρχει ένας μοναδικός κόσμος τέλειος και ωραίος
- πρώτη αρχή του κόσμου είναι ένας νοῦς ο οποίος ενεργεί σκόπιμα
- η ολική κίνηση του κόσμου προηγείται και καθορίζει τις επιμέρους κινήσεις
- κάθε μερικό γεγονός παράγεται από τους σκοπούς που καθορίζουν το όλον (τελεολογία)
- ο Θεός-δημιουργός δίνει μορφή στις ιδέες δημιουργώντας τον αισθητό κόσμο
- μόνο μέσω των ιδεών μπορούμε να εξασφαλίσουμε επιστημονική γνώση

Η χριστιανική αντίληψη ότι ο Θεός είναι η πρώτη αιτία των πραγμάτων, συναντά τον Θεό-δημιουργό του Πλάτωνα.

1.1. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ από τον Πλάτωνα έως την Αναγέννηση (σελ.13-25)-συνέχεια

Σύμφωνα με τον **Αριστοτέλη** η γνώση δεν στρέφεται στο εσωτερικό του ανθρώπου αλλά στο εξωτερικό της φύσης.

- «η επιστήμη παρουσιάζει τις λογικές διαδικασίες με τις οποίες από το **γενικό**, συνάγεται το **μερικό** που γίνεται αντιληπτό με τις αισθήσεις»

Η σχολαστική φιλοσοφία διαχωρίστηκε σε 2 τάσεις κατανόησης του λόγου:

1. Χριστιανική τάση

Ο **Θωμάς Ακινάτης** (13^{ος} αιών), ενσωματώνοντας τον αριστοτελικό λόγο, υποστήριξε ότι ο «λόγος προέρχεται από τον Θεό».

Κατ' αυτόν τον τρόπο οι νόμοι της φύσης θεωρούνται έκφραση της θείας βούλησης και των νόμων της.

2. Αραβική τάση

Η επίδραση του Αριστοτέλη στον **Αβερρόη** (12^{ος} αιών) φαίνεται από την πρωτεύουσα σημασία που δίνει ο Άραβας στοχαστής στα εξωτερικά στοιχεία της φύσης και λιγότερο στον άνθρωπο, υπονομεύοντας έτσι τον θεολογικό λόγο.

1.1.4. Η αντίληψη της Αναγέννησης περί επιστήμης

- Η Αναγέννηση εκφράζει την ανανέωση των γνώσεων του ανθρώπου που αφορούν τη φύση, τα γράμματα και τις τέχνες
- Στο επίκεντρο μπαίνει, όπως και στην αρχαιότητα, η γνώση της πραγματικότητας, και έτσι ο θεωρητικός στοχασμός προσανατολίζεται ουσιαστικά προς την Φυσική επιστήμη Σημαντικό ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση έπαιξαν και οι ανακαλύψεις νέων χωρών, όπως και η ανάπτυξη της Αστρονομίας.
- Χάρη στη θεωρία του **Κοπέρνικου** (15^{ος}-16^{ος} αιών) περί ηλιοκεντρικού μοντέλου του σύμπαντος, ο άνθρωπος δεν είναι πλέον στο κέντρο του κόσμου, όπως η Γη έπαψε να είναι το κέντρο του σύμπαντος.
- Ιδιαίτερα διαδεδομένες αυτή την εποχή η **μαγεία** και **αστρολογία**, αφού κυριαρχούσε η άποψη ότι η ζωή της φύσης κυριαρχείται από πνεύματα και εσωτερικές δυνάμεις που θα μπορούσαν να υποταχθούν από τον άνθρωπο με τη γνώση και τη θέληση.
- Οι **αλχημιστές** αξιοποιώντας αυτές τις αντιλήψεις βλέπουν «τον φυσικό κόσμο ως ένα σύνολο ενεργών δυνάμεων που βρίσκεται σε ενότητα με τον άνθρωπο».

1.1.5-10. Η επιστήμη ως καθολική γνώση και ως έρευνα και κύριοι εκπρόσωποι της (σελ.20-25)

- Το πρότυπο της τελειότητας κυριαρχούσε και στην Αναγέννηση, ενώ η ιδέα της αλήθειας περιέκλειε όλους του τομείς της γνώσης, όπως η θρησκεία, η οντολογία, η Νομική, η Ιατρική, που σήμερα είναι χωρισμένες.
- Τη νεότερη εποχή μία σημαντική αλλαγή παρατηρείται: η λέξη «επιστήμη» συνδέεται πλέον με την έρευνα και αναζήτηση, ενώ η γνώση κατακτάται εφόσον το ανθρώπινο πνεύμα απελευθερώνεται από την αδράνεια και τη προσήλωση στο παρελθόν.
- Τη νέα αυτή θεώρηση του πνεύματος που συνδέεται με την αναζήτηση προωθούν με τις αναλύσεις τους ο **Βάκων, ο Καρτέσιος και ο Γαλιλαίος** που έζησαν τον 16^ο – 17^ο αιώνα.

✓ διακήρυξε την ενότητα λόγου και εμπειρίας χρησιμοποιώντας τη μέθοδο, ως ένα εργαλείο που μπορεί να χρησιμοποιήσει όλος ο κόσμος

✓ ενώ ο επιστήμονας με το πείραμα καλείται να συμπληρώσει τη γνώση των ανθρώπων που αποκτούν με τις αισθήσεις και την παρατήρηση

✓ η επαγωγική μέθοδος, δηλ. το πέρασμα από το ειδικό στο γενικό, βοηθάει τον άνθρωπο ν' αναλύει την φύση, τον κόσμο, αλλά και την ανθρώπινη ύπαρξη.

Βάκων
(Bacon)

1.1.5-6. Η επιστήμη ως καθολική γνώση και ως έρευνα και κύριοι εκπρόσωποι της (συνέχεια)

- Η μέθοδος του διακρίνεται από μορφές:
 - την **αναλυτική**, όπου το γεγονός είναι δεδομένο, αλλά ζητείται η αιτία της παραγωγής του
 - τη **συνθετική**, όπου η αιτία του γεγονότος είναι δεδομένη και ζητείται το γιατί υφίσταται κατ' αυτό τον τρόπο
- **"Cogito ergo sum"** = "σκέφτομαι άρα υπάρχω», δηλ. μπορεί ν' αμφιβάλλω για όλα, αλλά για ένα πράγμα δεν μπορεί ν' αμφιβάλλω, για το ότι είμαι ένα όν που σκέφτεται και συλλαμβάνει αρχές και έννοιες για να εξηγήσει τα πράγματα.

Descartes

- Ο έρχεται ν' αναδείξει τη σημασία των Μαθηματικών στην επιστημονική έρευνα, θεμελιώνοντας τη **Μηχανική**, δηλ. τη μαθηματική θεωρία της κίνησης
- Χρησιμοποιώντας την **ανάλυση** και τη **σύνθεση**, επέδρασε καθοριστικά στη διαμόρφωση της Φιλοσοφίας και το διαχωρισμό της από τη θεολογία.

Γαλιλαίος

1.2. Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΜΕΧΡΙ ΤΟΝ 16^ο ΑΙΩΝΑ

1.2.1. Αρχαιότητα

Στην αρχαιότητα δεν υπήρχε διάκριση των κοινωνικών επιστημών μεταξύ τους, αλλά ένας συνδυασμός κοινωνικών, πολιτικών και κοινωνικών θεωρήσεων για την ατομική και συλλογική ζωή.

- Ο **Αριστοτέλης** καθορίζει τους πολιτειακούς παράγοντες (δημογραφική σύσταση, κατανομή πλούτου κλπ.) που καθοδηγούν τον άνθρωπο-πολίτη στην ενάρετη και ευτυχισμένη ζωή, ενώ αναζητά την ιδεώδη συγκρότηση της μελλοντικής πολιτείας
- Στη Ρωμαϊκή εποχή ο **Πολύβιος** προσπάθησε ν' αναλύσει τα αίτια ακμής και παρακμής των πολιτισμών, ενώ ο **Κικέρων** δίνει έμφαση στην αρετή, και στη δίκαιη διακυβέρνηση της πολιτείας.
- Ουσιαστικά από τη ρωμαϊκή εποχή μέχρι τον «Ηγεμόνα» του Μακιαβέλλι τα «**Πολιτικά**» του Αριστοτέλη αποτέλεσαν το εγχειρίδιο του ορθού κυβερνήτη.

1.2.2. Θεολογική σκέψη & κοινωνικές επιστήμες

Η Εκκλησία προσδιόρισε την ανάπτυξη των κοινωνικών και πολιτικών θεσμών για μια μεγάλη ιστορική περίοδο, διακηρύσσοντας προοδευτικές ιδέες όπως η αγάπη ως κοινός δεσμός που ενώνει το ανθρώπινο γένος, αλλά συνδέθηκε και με αρνητικές εκδηλώσεις.

Πιο συγκεκριμένα:

- α) Καθολικισμός: για χίλια χρόνια υπήρξε θεματοφύλακας της γνώσης, αφού:
 - η Φιλοσοφία υποτάχθηκε στη Θεολογία και αφομοιώνει τους διάφορους τύπους γνώσης στο δογματικό πλαίσιο της βιβλικής αποκάλυψης.
 - Το «Δίκαιο είναι απόρροια του λόγου του Θεού», ενώ «πολιτική αρετή είναι η κοσμική καλλιέργεια του ανθρώπου για την τελική σωτηρία του».
 - Ο Πάπας και ο χριστιανός μονάρχης εκφράζουν τον λόγο του Θεού με νόμους και διατάγματα, ενώ η Καθολική Εκκλησία δίνει το μεταφυσικό έρεισμα που χρειάζεται η αυταρχική μοναρχία για να εδραιωθεί.
 - Το αλάθητο του ποντίφικα ελέγχει την ατομική και συλλογική ζωή του ανθρώπου, σφραγίζοντας την υποταγή στην ιεραρχία.

1.2.2. Θεολογική σκέψη & κοινωνικές επιστήμες (συνέχεια)

β) Προτεσταντισμός: στον αντίποδα του καθολικισμού εκφράζει την τάση για χειραφέτηση της κοινής γνώμης.

- Βασική αρχή του: άρνηση της υπακοής σε κάθε αυθεντία, αναδεικνύοντας την ατομική συνείδηση ως θεμελιώδη αρχή.
- οι εκκλησίες που προήλθαν από τη Μεταρρύθμιση δεν ήταν απαλλαγμένες από το θρησκευτικό δογματισμό
- αμφισβήτησε και καταδίκασε την παπική αυθαιρεσία, ενώ έδωσε τη δυνατότητα στην κοινωνία να υιοθετήσει ανάλογες μορφές δράσης απέναντι σε κάθε αυταρχική μορφή, πολιτική και κοινωνική
- αναδεικνύοντας την αυτεξούσια ανθρώπινη γνώση και δράση, θέτει σε κίνηση το μοχλό για ν' αναπτυχθούν οι κοινωνικές επιστήμες.

1.2.3. Επιστήμη & Κοινωνικές επιστήμες

Η δίκη του Γαλιλαίου φέρνει στο προσκήνιο τη **διαμάχη αυθεντιών**: η επιστημονική αυθεντία εναντιώνεται στην αυθεντία του θεοκρατικού λόγου.

- η επιστήμη δεν εγγυάται μόνο την ορθή εξήγηση των νόμων της φύσης, αλλά και τη δυνατότητα να συνειδητοποιήσει ο άνθρωπος ότι μπορεί να ορίσει τις σχέσεις με τον εαυτό του και τους άλλους ορθολογικά
- η νέα επιστήμη, όπως διαμορφώθηκε από τον Γαλιλαίο προσέφερε την κοινή επιστημολογική αρχή για την ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών
- οι κοινωνικές επιστήμες υιοθετούν πλέον, κανόνες παρατήρησης, ανάλυσης και επεξεργασίας όλων των κοινωνικών φαινομένων παρόμοιους με εκείνους των Φυσικών και Πειραματικών επιστημών
- οι κοινωνικές επιστήμες, που μέχρι τότε χρησιμοποιούνταν για θεολογικούς και φιλοσοφικούς σκοπούς, γίνονται πλέον αυθυπόστατες, με παράδειγμα τη Πολιτική Επιστήμη που από τον 16^ο αιώνα εξετάζει ορθολογικά τον ρόλο του κράτους για την έλλογη αντιμετώπιση των κοινωνικών, πολιτικών και οικονομικών προβλημάτων της κοινωνίας.

1.2.4. Οι κοινωνικές επιστήμες τον 16^ο αιώνα

Σε μια εποχή που η απολυταρχία χρησιμοποιεί τη θεοκρατική αντίληψη για τη νομιμοποίηση της εξουσίας της, αναπτύσσονται νέες ιδέες όπως οι θεωρίες των ουτοπιστών και του Μακιαβέλι.

α) **Ουτοπιστές** (Roger Bacon, Μουρ, Καμπανέλα):

- ριζοσπαστική άρνηση της ιδιοκτησίας
- προτείνεται η ιδεατή οργάνωση της πολιτείας ώστε ν' αποκτήσει ο καθένας τις υλικές και πνευματικές προϋποθέσεις για μια ήρεμη και ευχάριστη ζωή
- το κράτος στην ουτοπική πολιτεία εξασφαλίζει την εργασία, θεσπίζει την απονομή της δικαιοσύνης, προστατεύει από την εκμετάλλευση και αναλαμβάνει την παιδεία
- η ουτοπική πολιτεία χρησιμοποιείται για να καταγγέλλει τις κοινωνικές και πολιτικές ανισότητες στην Ευρώπη
- αναδεικνύεται η έννοια του «ατομισμού» και του «κρατισμού» που θα παίξουν σημαντικό ρόλο στην ανάλυση των Κοινωνικών επιστημών.

1.2.4. Οι κοινωνικές επιστήμες τον 16^ο αιώνα (συνέχεια)

β) Νικολό Μακιαβέλι

- ορίζει την ορθολογική συγκρότηση του κράτους
- επιχειρεί να παρουσιάσει τον άνθρωπο και την εξουσία όπως είναι και όχι όπως θα έπρεπε να είναι
- με βάση τις ψυχολογικές παρατηρήσεις για την ανθρώπινη συμπεριφορά, καταδεικνύει την αναγκαιότητα της ισχυρής εξουσίας για την ύπαρξη του κράτους με βάση τον εξής συλλογισμό:
“οι αδύναμοι είναι αναγκαίο να υπακούσουν στους δυνατούς - επομένως η πολιτική είναι συσχετισμός δυνάμεων που πρέπει να εξισορροπούνται με τέτοιο τρόπο ώστε να διατηρηθεί η συνοχή της κοινωνίας”
- ο Μακιαβέλι περνά από τη γνώση των ιδιαίτερων κοινωνικών φαινομένων στη συνολική ορθολογική διακυβέρνηση της κοινωνίας
- στη θεωρία του εντοπίζονται τα πρώτα σπέρματα μιας αντίληψης περί «κοινωνικής Μηχανικής» και αποτελεσματικής λειτουργίας του κράτους.